

Jaroslav Kolár: Vědec a přítel Zdeněk Horský

K VYDÁNÍ PŘIPRAVIL TOMÁŠ HERMANN

Scientist and friend Zdeněk Horský Newly established section devoted to documents brings as yet unpublished article of the literary historian Jaroslav Kolár (*1929) about his colleague, a historian of astronomy Zdeněk Horský (1929–1988).

Key words: Zdeněk Horský • historiography of science • history of astronomy • Jaroslav Kolár

Úvod

Pro dějiny vědy mají specifický význam důležité archivní prameny nebo jiné dosud nepublikované dokumenty. Jejich zpřístupňování bude v našem časopise vyhrazena nově založená rubrika dokumentů. Takovým textem, který si i po letech od svého vzniku zasluhuje opožděné zveřejnění, je i krátká stat' literárního historika Jaroslava Kolára (*1929) o jeho kolegovi, historikovi astronomie PhDr. Zdeňku Horském, CSc. (1929–1988).

Od šedesátých let se Z. Horský intenzivně podílel na formování oboru dějin přírodních věd u nás i v mezinárodním kontextu. Vystudoval filosofii a hudební vědu, byl ale rovněž posluchačem astronomie a matematiky; jako erudovaný historik pak razil nové směry bádání na průnicích humanitních a exaktních oborů. Osou jeho zájmu bylo dílo Mikuláše Koperníka a kosmologie 16. a 17. století, představovaná Johannem Keplermem, Tychonem Brahe i Tadeášem Hájkem z Hájku. Připomeňme rovněž, že po založení Československé společnosti pro dějiny věd a techniky při ČSAV v r. 1965 se stal předsedou redakční rady jejího věstníku (*Zprávy Československé společnosti pro dějiny věd a techniky při ČSAV*); tento věstník pak roku 1968 nahradily *Dějiny věd a techniky*, jejichž byl Z. Horský po léta výrazným spolupracovníkem.

V letošním roce se po dlouhé době uskutečňují dva výrazné publikační počiny zpřístupňující práce Z. Horského: vydání jím do tisku připraveného katalogu mikulovské sbírky vědeckých přístrojů (recenze bude následovat v některém z následujících čísel) a dále obsáhlého výboru z jeho studií a článků.¹ Při heuristické

¹ Zdeněk HORSKÝ: *Historické vědecké přístroje v mikulovských sbírkách. Katalog vědeckých přístrojů z 16. až 19. století ve sbírkách Regionálního muzea v Mikulově*. Mikulov, Regionální muzeum, 2011; TÝŽ: *Nová věda, Koperník a české země. Soubor studií o renesanční kosmologii*,

přípravě druhé jmenované publikace editoři pracovali rovněž se zapadlým textem J. Kolára. Vznikl před více než dvaceti lety pro plánovaný sborník prací Z. Horského, který krátce po jeho předčasném úmrtí měla vydat Národní knihovna (z hlavní iniciativy Jana Víta). Vydání se na počátku devadesátých let již nepodařilo realizovat a ze záměru zůstalo strojopisné torzo výboru, jež doprovázel také Kolárův hotový a k publikaci odevzdaný text.² Kromě bezprostřednosti osobního svědectví o Z. Horském přináší na krátké ploše i výstižnou charakteristiku jeho tvorby a některé zajímavé, jinde dosud nezachycené biografické údaje, jako například Horského účast na exkurzi do Kues r. 1985 s improvizovaným výkladem nejstaršího hvězdného globu. Strojopis stati se nachází v osobní pozůstalosti u dědiců, kteří jej poskytli pro dodatečné vydání. Poznámky k textu doplnil T. H.

Text dokumentu

Sborník studií a dokumentů, jímž Národní knihovna připomíná památku a dílo Zdeňka Horského (11. 3. 1929 až 8. 5. 1988), je splátka na dluh, který máme všichni vůči vědci a příteli; opustil svou práci i nás příliš brzy, než aby mohl vydat takový počet ze svých vědomostí a činností, který by seznámil širší okruhy kultivovaných čtenářů s jeho nevšedním způsobem myšlení a badatelskými výsledky, jichž se na jeho základě dobral. Je na nás, abychom se podle svých sil pokusili nahradit to, co už nestačil udělat sám. Vidím k tomu dvojí cestu. Jednu z nich představuje sestavení jeho bibliografie a uspořádání reprezentativního výboru z jeho rozptýlených prací; tento sborník je prvním a doufejme ne posledním krokem v tom směru. Druhou cestou je úsilí postihnout z různých hledisek typ Zdeňkova vědeckého myšlení a poukázat na jeho poznatkový přínos. To není zřejmě úloha pro jednotlivce. Úspěch v tomto směru předpokládá přispění specialistů z různých oborů, kteří se se Zdeňkem Horským dostali do pracovního kontaktu. Sám se o to mohu pokusit jen ze svého úzkého hlediska.

Práce Zdeňka Horského byla jistě dobře známa jeho přímým oborovým kolegům, astronomům a historikům přírodních věd, byla i v zorném poli obecných

---

zrodu novověké vědy a české podílu na jejím formování. Červený Kostelec – Praha, Pavel Mervart, 2011 (v tisku; zde srov. též obsáhlejší úvod o životě a díle Z. Horského).

² Sborník měla dále doprovázet stat' archeoložky Emilie Pleslové-Štikové „Zdeněk Horský: protagonista středoevropské archoastronomie“, která však byla publikována později in P. HADRÁVA et al. (eds.): *Ondřejovská hvězdárna 1898–1998. Sborník o české a moravské astronomii uspořádaný ke 100. výročí Ondřejovské hvězdárny a 650. výročí University Karlovy.* Praha, 1998, s. 9–11.

historiků, aspoň něco z jeho studií znali jeho přčetní přátelé, jejichž odborné zájmy a profese směřovaly jinam, stýkaly se s oblastmi Zdeňkovy práce jen epizodicky nebo se s nimi jen vůbec mýjely. Myslím si však, že sotva kdo z nich všech obsáhl Zdeňkovu práci v celistvosti, nehledě již k tomu, že specifčnost jeho témat vedla k vydání mnoha studií a článků ve výlučných, málokomu známých a dostupných publikacích domácích i zahraničních. Proto je bibliografie Horského práci, kterou sborník přináší, základním předpokladem pro hlubší poznání a docenění jeho díla.³

Pro většinu čtenářů, kteří se s jeho jménem setkávali v knižních publikacích, byl Zdeněk Horský historik astronomie. To je ovšem pravda, ale ne celá. Jeho akční rádius byl mnohem širší. Dějiny astronomie byly jen institucionálním středobodem jeho rozsáhlých a nikde povrchních intelektuálních zájmů. Byl filozof, matematik, fyzik, astronom, přírodovědec, historik, muzikant. Vezměte z této řady kterékoli dva obory a na jejich průsečících najdete ony podivuhodné a pro většinu úzkých specialistů nedostupné, i když lákavé trsy otázek, jimž Zdeněk Horský věnoval pozornost. Byl pro jejich řešení vybaven neuvěřitelnou šíří znalostí a schopností vidět je v přesně vedených historických souřadnicích. A smysl pro matematickou exaktnost ho chránil před zabřednutím do mlhovin neverifikovatelných dohadů. Na druhé straně mu však schopnosti vmýšlet se na základě dokumentovaných údajů do mentality intelektuálních špiček odlehlých historických epoch umožňovala interpretovat rozmanité historické fakty či památky do hloubky starším zkoumáním nikdy nedosažené, spojovat do celistvosti jevy zdánlivě nesouvislé. Na doklad stačí odkázat na jeho práci o Karlově mostě a výzdobě staroměstské mostecké věže.⁴

Je to jedna ze studií, které přímo poukazují ke spojení zájmů a práce astronoma, matematika a přírodovědce Horského s humanitními disciplínami. Jeho vztah k nim byl vymezen tím, že přesně identifikoval místo oblasti svého zájmu v procesu historického poznávání. A v celistvosti tohoto procesu je úloha humanitních oborů intelektuální aktivity nenahraditelná. Zdeněk Horský byl zároveň příliš historikem na to, aby si toho nebyl vědom. Pronikal proto do problematiky různých humanitních oborů hlouběji a komplexněji, než bývá obvyklé u představitelů exaktních vědeckých disciplín, jimž náležel především. Myslím, že právě z toho pramenila četná Zdeňkova osobní a pracovní přátelství s „humanitaristy“.

³ Bibliografii Z. Horského viz *Folia historica Bohemica*, 15, 1991, s. 588–601, a rovněž v připravovaném výboru (srov. výše).

⁴ Z. HORSKÝ: Založení Karlova mostu a kosmologická symbolika Staroměstské mostecké věže. In *Staletá Praha. Sborník Pražského střediska Státní památkové péče a ochrany přírody*, 9. Praha, Panorama, 1979, s. 197–212.

A vzpomínám si velice přesně na rozhovor, v němž se mi svěřil se svým hlubokým obdivem k teologovi a historiku prof. Amadeo Molnárovi, s nímž se znal jen letmo, a poukazoval na to, jak jeho vlastní práci chybí, že není v oblasti teologie dostatečně orientován. Nevím, měl-li pravdu, aspoň jeho stručný improvizovaný výklad o principu Komenského představy perpetua mobile, „machinky“, svědčí proti jeho sebekritickým slovům.⁵

O tom, jak specifický přístup Zdeňka Horského k historickým problémům vlastního oboru a jeho schopnost komplexního historického myšlení působily na zahraniční lingvisty, historiky a literární dějepisce, jsem se mohl přesvědčit na československo-německé konferenci o humanismu v českých zemích ve Walberbergu 1985. Zdeněk mohl tehdy opět po dlouhých letech vyjet za hranice. Měl tam referát o domácích kořenech přírodovědného myšlení v Čechách 16. století, kterým oponoval vžité představě o výlučné úloze mezinárodního rudoľfínského dvora v tom směru (stat' je přetištěna i v tomto sborníku).⁶ Nebylo v přípravě konference zcela samozřejmé takový referát uplatnit. Vzpomínám na nedůvěřivou otázku iniciátora konference prof. Hanse Rotheho za prvního předběžného rozhovoru o programu, když jsem – s myšlenkou na Zdeňka – navrhl i tematický okruh „humanismus a přírodní vědy“: „A vy na to někoho máte?“ Horského referát, přednesený jako první z československých příspěvků v úvodní den konference po naší celonoční cestě do Bonnu, únavné pro všechny a tím více pro vždycky přezaměstnaného Zdeňka, měl u německých kolegů veliký úspěch a pro československé účastníky nasadil vysokou laťku, nejen po stránce obsahu, nýbrž i způsobem podání zpola čteného a zpola improvizovaného. Nezůstalo však jen u tohoto jediného vystoupení. Hostitelé uspořádali exkurzi do vzdáleného Bernkastelu – Kues k návštěvě špitálu a knihovny Mikuláše Kusánského. Součástí knihovny je sbírka Cusanových astronomických přístrojů a pomůcek včetně nejstaršího známého hvězdného globu. Zdeněk Horský jej do té doby znal jen z literatury – ale jak znal! Okamžitě improvizoval před vitrínou výklad o globu a přístrojích, nastínil způsob, jak by bylo třeba údaje na globu proměřit a vědecky zpracovat, nezatajil ani svou hypotézu, že aspoň část Cusanových přístrojů patřila původně pražskému astronomovi Janu Šindelovi.

5 Tato stat' bude poprvé publikována v připravovaném výboru: Z. HORSKÝ: Komenského kosmologické *perpetuum mobile* podle představ v závěru života. In TÝŽ: *Nová věda, Koperník a české země*. Červený Kostelec–Praha 2011 (v tisku).

6 Srov. Z. HORSKÝ: Die europäische Bedeutung der böhmischen Tradition der „neuen Wissenschaft“ im 16. Jahrhundert. In H.-B. HARDER, H. ROTHE, J. KOLÁR, S. WOLLMAN (eds.): *Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern*. Köln–Wien, Böhlau Verlag, 1988 (*Schriften des Komitees der Bundesrepublik Deutschland zur Förderung der Slavischen Studien*, XI), s. 275–289; česky rovněž v připravovaném sborníku.

Strhl své posluchače a výsledkem improvizace se stal plán na delší Horského studijní pobyt v NSR, aby mohl globus a přístroje zpracovat pro vědeckou publikaci. Podobně vzešla ze Zdeňkových rozhovorů s německými kolegy iniciativa k pátrání po dopisech Tadeáše Hájka v marburském archivu. Je třeba litovat toho, že se obě akce už neuskutečnily.

Je pozoruhodné, že styčné body mezi Horského prameny zkoumajícími aplikace starých astronomických znalostí a představ v dochovaných památkách různého druhu a humanitními obory vykazují rysy blízké sémiotickému studiu. Třebaže se Zdeněk Horský, pokud vím, sémiotikou nezabýval, je v jeho myšlení patrná práce se znaky a s odhalováním jejich označovaného. Není proto divu, že Zdeňka zajímaly bez velkých teoretických základů a reflexe takové práce přátel, které se vydávaly netradičními cestami do málo probádaných oblastí dávných představ o universu a vztahů mezi ním a okolnostmi lidského života v projevech dávné kulturní aktivity. Sám jsem na jaře 1988 zval Zdeňka na schůzku přátel, jimž jsem chtěl předložit ke kritice předběžné teze jednoho svého pokusu o sémiotickou interpretaci proslulého a záhadného středověkého rukopisu. Zdeněk měl zájem, omlouval se však, že nemůže, že má zahraniční návštěvu, hoří mu termíny – a náhle mimo očekávání přece jen přišel. Vyslechl mé improvizované teze, vehementně se zúčastnil diskuse, podpořil mě a pomohl mi jako nikdo z přítomných poučením o specifické středověké podobě symetrie, pojmu, s nímž jsem ve svém výkladu pracoval jen v klasickém obecně běžném významu. Velice se zasloužil o to, že jsem se odvážil práci dokončit. Bylo to sotva dva týdny před jeho smrtí.

Krátce po ní jsme se setkali se Zdeňkem Horským naposledy – na televizní obrazovce, v relaci Mých sedm divů světa. Přečtěte si její text v tomto sborníku.⁷ Snad se vám stejně jako mně tehdy rázem ozřejmí jeho osobnost tím, že za svůj první div světa označil astronom a historik Zdeněk Horský hudbu, za druhý úhломěr. Byl vědec a byl člověk múzický. Jsem přesvědčen o tom, že v jeho vztahu k hvězdnému dění byla – na úrovni člověka konce 20. století – dávka nerudovského názoru.

Je na jiných, aby podali zprávu o pracovních plánech Zdeňka Horského. Já mohu vydat svědectví jen o dvou. Jedním byl komentovaný překlad Keplerova Snu čili Měsíční astronomie, díla zároveň astronomického i literárního.⁸ Ten druhý si Zdeněk ponechával na léta důchodu. Dlouholetý věrný návštěvník a spolupracovník klementinské knihovny (vzpomeňme jen na skvělou výstavu

⁷ Srov. rovněž v letos vydané publikaci.

⁸ Komentovaný překlad později realizovali A. a P. HADRAVOVI (eds.) – Johannes KEPLER: *Sen, neboli, Měsíční astronomie*. Praha, 2004.

o Tadeáši Hájkovi z Hájku s katalogem, který má význam vědecké monografie)⁹ měl dobrý, i když podle vlastního názoru stále ne dostatečný přehled o prame-
nech k dějinám astronomie ve fondech Národní a Univerzitní knihovny. Jeho
touhou, živě podporovanou knihovnou samou, bylo zpracovat klementinská
astronomica. Už je nezpracoval.¹⁰ Bylo mu dopřáno pouhých devětapadesáti let.

Summary

Jaroslav Kolár's article on his colleague and friend was written shortly after Zdeněk
Horský death and was intended for the unrealized collection of his papers as in
a way its introduction. It offers up – apart from immediacy of the personal
testimony on Z. Horský – shortly also a truthful characteristics of his production
on the border of exact disciplines and humanities, and some interesting, elsewhere
as yet not detected biographical data or information on his professional orientation
and his perception of discipline, history of sciences, for example Horský's
admiration for theological knowledge. Noteworthy are also circumstances of
his participation in the conference in Walberberg in 1985 that was connected
with the participation in the excursion to Kues with the improvised explanation
of the oldest star globe.

Address of Jaroslav Kolár:
Na Kvintusce 8
160 00 Praha 6

Address of Tomáš Hermann:
Kabinet dějin vědy
Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i.
Puškinovo náměstí 9, 160 00 Praha 6
hermann@usd.cas.cz

---

⁹ Z. HORSKÝ – E. URBÁNKOVÁ, *Tadeáš Hájek z Hájku a jeho doba = Tadeáš Gajek iz Gajeka i jeho vremena = Tadeáš Hájek z Hájku and his time = Tadeáš Hájek z Hájku und seine Zeit*, Praha, Státní knihovna ČSR – Čs. astronomická společnost ČSAV, 1975, 63 s.

¹⁰ Srv. následně vydaný soupis: Z. HORSKÝ – D. TENOROVÁ, *Soupis tisků předních pražských astronomů 16.–17. století v historických knihovnách ČSR*, Praha–Ondřejov, Astronomický ústav ČSAV, 1990 (*Scripta astronomica*, V), 140 s.